

het gebied

VOGELS VAN HET HOEKSMEEER

Egbert Boekema

Inleiding

In het kader van natuurbouw zijn er in de loop van de jaren tachtig in Groningen enkele natuurgebieden bijgekomen. Eén daarvan is het Hoeksmeer, twee kilometer ten zuiden van Garrelsw eer gelegen. Het Hoeksmeer ligt in een natuurlijke schotelvormige laagte in het landschap en oorspronkelijk was hier dan ook een meertje, dat op oude kaarten uit de zeventiende eeuw goed is te herkennen. Nijvere Groningers hebben het Hoeksmeer in de negentiende eeuw drooggelegd, door het graven van sloten en de bouw van twee molens. Op de windmolen aan de noordzijde, die het vorig jaar is gerestaureerd, staat het jaartal 1801. Op de stafkaart van 1867 is het Hoeksmeer ingetekend als moerassig land, door middel van kleine polletjes. Kennelijk kon de bemaling niet geheel verhinderen dat het Hoeksmeer soms drassig was. Omwonenden hebben me verteld dat ook in de laatste tientallen jaren in natte voorjaarsperiodes het land soms onder water kwam te staan en dat er dan veel vogels op af kwamen. In het kader van de ruilverkaveling Stedum-Loppersum heeft Staatsbosbeheer het Hoeksmeer gekregen om er een reservaat van te maken. De waterstand is flink omhoog gegaan, zodat op de centrale percelen nu voortdurend enkele centimeters tot decimeters water staan. Hierdoor kon, zonder al te grote ingrepen, een ideaal watervogelbiotoop in deze laagte ontstaan.

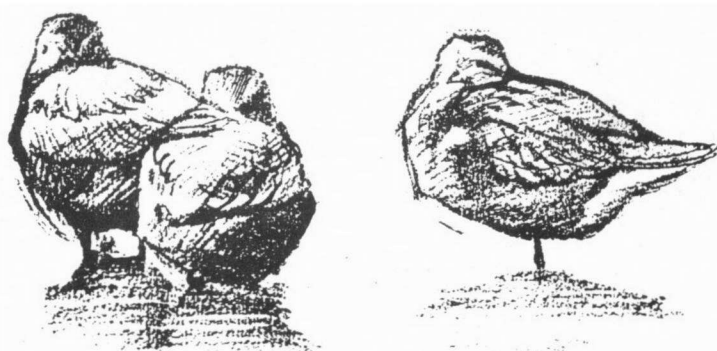
Het Hoeksmeer kan goed worden bekeken vanaf de weg aan de zuid- en oostzijde, die naast de ringdijk loopt. In het zomerhalfjaar wordt het vrijwel dagelijks door vogelaars bezocht, zonder dat de pietjes daarbij al te sterk worden verstoord. Met een telescoop is alles goed te

overzien. Dit artikel is een samenvatting van dertig bezoeken in 1989 door de schrijver en het wil een beeld scheppen van de rijkdom aan vogels van het Hoeksmeer.

Broedvogels

Van 35 soorten is broeden binnen de grenzen van het reservaat, tot op enkele tientallen meters erbuiten, zeker of waarschijnlijk te noemen. Enkele andere soorten, zoals torenvalk, kwartel, steenuil en fazant, broeden in de onmiddellijke omgeving. De talrijkste broedvogel was in 1989 de meerkoet met circa 40 paren. De nesten liggen op veel plaatsen als opvallende hoge eilandjes van opgeworpen plantenmateriaal in het ondiepe water. De talrijkste eendensoort was uiteraard de wilde eend met ongeveer 20-25 paren, gevolgd door de slob eend met 10 paren. Verder broeden er zomertaling (2 paren), krakeend, kuifeend en berg eend.

Van de steltlopers broeden natuurlijk de scholekster (enkele) en kievit (20), grutto (5-8) en tureluur (6-7). Watersnip en kemp haan zijn uitsluitend doortrekker. Door de geringe variatie in begroeiing is het totaal aantal vogelsoorten binnen het eigenlijke reservaat vrij klein. Er groeit geen enkele boom en ook riet is vrijwel afwezig, waardoor algemene soorten als fitis en kleine karekiet ontbreken. Wel groeit plaatselijk massaal pitrus, in dichte groene pollen, en rietgras, een plant van vochtig grasland, die oppervlakkig wel wat op riet lijkt, maar veel slappere stenen.

gels heeft. In deze vegetaties nestelen waterhoentjes en eenden, en verder een enkele rietgors. Ook was er een territorium van de rietzanger en riepen er in juni zelfs twee porseleinhoenders. De lijst met broedvogels binnen het reservaat wordt gecombineerd door fuut, knobbelzwaan, veldleeuwerik, koekoek, graspieper en witte kwikstaart. De overige broedvogelsoorten werden aangetroffen in en rond de bebouwing rond het gebied: holeduif en kauw broeden in de windmolen aan de noordzijde. Rond de boerderijen waren onder andere boerenwalw, ringmus, spotvogel, bosrietzanger en zwarte roodstaart aanwezig.

Trekvogels

In totaal zijn in 1989 ongeveer 110 soorten in het Hoeksmeer waargenomen. We kunnen ons afvragen hoe deze soorten van het gebied gebruik maken. In tabel 1 staan maximale aantallen over 1989 weergegeven. Voor een aantal soorten met een sterk gescheiden voorjaars- en najaarsmaximum staan beide maxima genoemd. Geteld zijn de vogels die binnen de gebiedsgrenzen pleisteren, tot op enkele tientallen meters erbuiten. Door het regelmatige tellen geven de aantallen een goede afspiegeling van de talrijkheid. De absolute aantallen die van iedere soort per jaar pleisteren zijn wat moeilijker vast te stellen omdat voortdurend verversing (doortrekverloop) plaatsvindt. Dit is onder andere geconstateerd bij de aalscholver, waar adulte en juveniele vogels vaak individueel herkenbaar zijn. Naar schatting gaat het in totaal jaarlijks om enkele tienduizenden verschillende individuen; waarvan (voorzichtig geschat) tenminste 20.000 watervogels. Daarmee kan gesteld worden dat het Hoeksmeer, ondanks zijn kleine afmetingen, een van de belangrijkste vogelterreinen van Groningen is.

Over enkele karakteristieke vogels geven we nog wat details:

Aalscholvers waren regelmatig aanwezig en pleisteren steeds op de landrug middenin de plas. Soms visten ze in de brede sloten. Er was veel uitwisseling met de omgeving, want de aantallen wisselden voortdurend in de loop van de dag.

Vier soorten zwemeenden waren algemeen tot vrij algemeen gedurende een groot deel van het jaar. Honderden wilde eenden, smienten en wintertalingen waren doorgaans aan te treffen op het water en slik en in de vochtige graslanden. De smienten aten vooral gras aan de noordzijde. Een vijftal smienten was de hele zomer aanwezig. Tientallen pijlstaarten pleisterden gedurende een groot deel van het voorjaar, ze waren vooral grondelend midden in de plas aan te treffen. In mei was de pijlstaart even afwezig, maar op 25 juni waren alweer 2 vogels present. De najaarspiek was minder opvallend. (Zie tabel.)

De kuifeend was in de winter zeer schaars, maar na maart liepen de aantallen snel op, met een voorjaarspiek in april (tabel 1). Daarna was er een geleidelijke afname. Op het einde van de broedperiode pleisterden er nog slechts enkele vogels. Gedurende de herfst waren er vrijwel geen kuifeenden en ook geen duikeenden aanwezig. De relatief geringe neerslag in Noord-Nederland in de herfst van 1989 was hier zeker mede debet aan.

Meerkoet. In de winter en in het broedseizoen schommelde het aantal rond de 200 vogels. In juni liepen de aantallen plotseling op tot over de 400! Al deze koeten foerageerden op het water, dat in deze periode massaal met algen was bedekt. Nadat de algen in de loop van juli verdwenen, namen de aantallen af tot 100-200. De overgebleven meerkoeten gingen op het gras foerageren. In de herfst liepen de aantallen weer op tot rond de 400, daarna namen ze weer iets af.

Tabel 1.

De maximale jaaraantallen van de algemenere watervogels binnen het Hoeksmeer-reservaat in 1989. In gevallen waar er sprake is van twee duidelijk gescheiden doortrekperiodes in voor- en najaar zijn twee maxima aangegeven.

Verspreiding		
Fuut	6	2 mei en 8 juli
Dodaars	4	15 april
Blauwe reiger	38	26 augustus
Aalscholver	4	8 april, 15 mei; 6 op 28 augustus
Knobbelzwaan	31	30 april
Grauwe gans	33	27 maart; 120 op 20 oktober
Kolgans	93	5 februari
Brandgans	30	5 februari
Bergeend	20	25 juni; 11 op 28 oktober
Smient	1200	5 februari; 750 op 1 oktober
Wintertaling	440	20 september
Wilde eend	590	22 januari; 1200 26 augustus
Zomertaling	6	5 en 7 mei
Krakeend	11	20 april; 15 op 1 oktober
Pijlstaart	72	12 maart; 65 op 20 september
Slobeend	157	31 maart; 138 op 28 oktober
Tafeleend	34	22 januari
Kuifeend	260	20 april
Meerkoet	390	25 juni; 415 op 28 oktober
Scholekster	208	31 maart
Kleine plevier	7	8 juli
Bontbekplevier	32	18 augustus
Goudplevier	78	23 april; 350 op 20 september
Kievit	450	4 maart; 60 op 1 oktober
Kleine strandloper	44	26 augustus
Temmincks strandloper	3	18 augustus (4 op 10 mei 1988)
Krombekstrandloper	30	23 juli
Bonte strandloper	15	25 maart; 24 op 23 juli
Kemphaan	420	20 april; 370 op 23 juli
Watersnip	52	27 april; 180 op 18 augustus
Grutto	640	30 juni
Wulp	298	4 maart
Regenwulp	43	20 april
Zwarte ruiter	3	23 april en 30 juni
Tureluur	25	25 juni
Groenpootruiter	3	27 april en 18 augustus
Witgatje	2	20 april; 5 op 18 augustus
Bosruiter	17	8 juli
Oeverloper	4	2 mei; 26 op 23 juli
Stormmeeuw	62	15 april
Kokmeeuw	320	15 april; 240 op 26 augustus
Dwergmeeuw	21	2 mei

Steltlopers. In het broedseizoen waren relatief weinig steltlopers aanwezig omdat er niet al teveel slik vrijlag. Het meeste slik ligt echter in de westhoek en kan niet goed bekeken worden, omdat in het broedseizoen het terrein niet mag worden betreden. Talrijk was echter vooral de kemphaan als doortrekker, met honderden exemplaren gedurende een langere periode. Andere soorten zoals kleine plevier en kluut lieten zich echter nauwelijks zien. In de nazomer, toen de waterstand begon te zakken en in het oostdeel veel slik vrijkwam, pleisterden grote aantallen op de uitdrogende slikbodem. Op 23 juli waren bijvoorbeeld 18 soorten steltlopers aanwezig!

Het Hoeksmeer fungeert bovendien als slaapplaats voor scholekster, grutto, wulp en kemphaan, de maximale aantallen uit de tabel hebben voor deze vogels alle betrekking op aantallen in de avondschemer vastgesteld. De aantallen van de scholekster zijn niet zo indrukwekkend, maar voor de andere soorten behoort het Hoeksmeer tot de grootste slaapplaatsen in de provincie Groningen. Het was overigens opvallend, dat in augustus de scholekster al vrijwel verdwenen was, hoewel elders in het binnenland dan nog grote aantallen op slaapplaatsen aanwezig zijn (Hoogkerk, Drachten).

Toekomst van het gebied

Door zijn gunstige ligging en door de structuur van het terrein, zal het Hoeksmeer waardevol blijven als natuurgebied. Het gebied heeft momenteel veel betekenis voor eenden, meerkoeten en steltlopers en in mindere mate voor ganzen, zwanen en kleine zangvogels. Voor veel soorten zijn de aantallen in het binnenland erg hoog te noemen en worden momenteel maar door weinig andere terreinen overtroffen. Behalve de Tjamme bij Beerta zijn er in Groningen nauwelijks gebieden met vergelijkbare aantallen watervogels op een dergelijk klein oppervlak. Het Hondshalstermeer bij Wagenborgen trekt nooit zoveel steltlopers. Kort na de aanleg waren er veel kluten, maar overigens zijn alle steltloper-

soorten minder talrijk. Wel pleisteren er op het Hondshalstermeer in de nazomer veel meer pijlstaarten, bijvoorbeeld 570 op 2 september 1989. Deze foerageren op akkers in de omgeving.

Wat de steltlopers en eenden betreft, zal veel afhangen van het toekomstig beheer van het Hoeksmeer. De plassen zijn erg ondiep en zullen zonder maatregelen dicht gaan groeien met onder andere pitrus. In 1988 waren er nog nauwelijks pitruspollen aanwezig, maar in 1989 was al duidelijk van een toename sprake langs de zuidrand. Langs de noordrand en in het westelijke gedeelte groeit behalve pitrus ook massaal rietgras. Om het gebied aantrekkelijk te houden is begrazing een goede oplossing. In 1989 zijn onder andere na het broedseizoen schapen ingeschaard. De dagelijkse schapencontrole van de eigenaren heeft echter weer als gevolg dat de aantallen vogels in het westelijke gedeelte in de nazomer en herfst duidelijk afnamen, omdat hier het water tamelijk smal is en betreding van de ringdijk tot massaal wegvliegen van de eenden naar het oostdeel leidde. Dit nadeel lijkt echter niet op te wegen tegen nietsdoen, wat na enkele jaren zeker tot een wildernis zonder steltlopers zal leiden. Het is onze bedoeling om ook in 1990 weer systematisch gegevens te verzamelen, mede om uiteindelijk het beheer te kunnen ondersteunen.

